

6. СНиП 11-12-77 Глава «Защита от шума». – М.: Стройиздат.: 1978г. – 47с.: ил.

**METHOD OF THE OPTIMAL CONDITIONS
OF ACOUSTIC COMFORT
IN HALLS LARGE CAPACITY**

Shulyakovskaya Natalia

Belarusian National Technical University

Acoustic comfort is achieved through design of volume, shape, proportions of the halls, the properties of finishing materials (sound-absorbing, sound-reflecting) acoustic calculation.

Поступила в редакцию 19.01.2017 г.

**PRZEKSZTAŁCENIA FORM ARCHITEKTURY ŚWIĄTYNI
WSKUTEK ZMIANY KONFESJI – NA PRZYKŁADZIE KOŚCIOŁA
RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. NIEPOKALANEGO POCZĘCIA
NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY W LUBLINIE**

Januskiewicz Agnieszka

doktor inżynier architekt

Zakład Architektury Kultur Lokalnych
Wydziału Architektury Politechniki Białostockiej

Po roku 1915 wojskowa struktura organizacyjna Cerkwi prawosławnej w Królestwie Polskim ostatecznie rozpadła się, a opuszczone przez rosyjskich żołnierzy cerkwie wojskowe spotkał różny los. Świątynie, które przetrwały do dnia dzisiejszego zostały adaptowane na obiekty kultu religijnego innej niż pierwotnie konfesji i najczęściej w dużej mierze przebudowane. Na Lubelszczyźnie los obszedł się łaskawie z cerkwiami wojskowymi – zachowało się pięć spośród siedmiu świątyń wzniesionych na obszarze dawnej guberni lubelskiej Królestwa Polskiego [1, s.24-26]. W grupie tej, obok cerkwi w Hrubieszowie, Chełmie, Zamościu i Puławach, znalazła się również pochodząca z 1907 roku cerkiew Ikony Matki Bożej Gruzińskiej [2, s.229-230] w Lublinie. Jako świątynia prawosławna funkcjonowała 8 lat, do czasu kiedy w 1915 r. żołnierze carscy opuścili koszary. Przez wiele lat była nieużytkowana. W latach międzywojennych ówczesne władze planowały urządzić w niej kino lub łaźnię miejską. Finalnie obiekt został przekazany duszpasterstwu Wojska Polskiego i przebudowany w latach 1927–1932. Konsekracja rzymskokatolickiego kościoła garnizonowego odbyła się we wrześniu 1933 r. W czasie II wojny

światowej świątynią opiekowali się księża Jezuiti. Obecnie funkcjonuje jako rzymskokatolicki kościół garnizonowy parafii cywilno-wojskowej pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Lublinie.

Podstawowym zamierzeniem opracowania jest ukazanie zachowanej substancji architektoniczno–budowlanej badanej świątyni oraz formy i zakresu dokonanych w niej przekształceń, jakie nastąpiły w latach 1915–2015. Skoncentrowano się przy tym przede wszystkim na ustaleniu stopnia przekształcenia architektury, w szczególności struktury funkcjonalno–przestrzennej badanej świątyni. Ocenie poddano przekształcenia tych rozwiązań i elementów, które stanowiły o tożsamości pierwotnej architektury świątyni sprzed konwersji. Ukazanie przy tym wybranych aspektów procesów adaptacji i przebudowy świątyni na obiekt kultu religijnego innej niż pierwotnie konfesji jest zarazem próbą zasygnalizowania pojawiających się w tym procesie problemów konserwatorskich.

Cerkiew Ikony Matki Bożej Gruzińskiej w Lublinie (Il.3.) zbudowano na terenie koszar rosyjskiego 69. Riazańskiego Pułku Piechoty [2, s.229-230], przy dzisiejszych Alejach Raławickich. Świątynia jest orientowana na wschód, z odchyleniem 130

w kierunku południowym. Z analizy zachowanych dawnych fotografii ukazujących lubelską świątynię wynika, że wiernie realizowała ona wzorzec inż. F.M. Wierzbickiego (1846-ok.1916) przyjęty w 1901 r. [3, s.13] dla świątyń wojskowych wznoszonych dla licznych pułków carskiej armii stacjonujących na odległych rubieżach Imperium Rosyjskiego. Z dotychczasowych prowadzonych przez autorkę badań nad architekturą cerkwi wojskowych dawnego Cesarstwa Rosyjskiego wynika, że według owego wzorca wzniesiono w Królestwie Polskim prawdopodobnie około 12, a w całym Cesarstwie Rosyjskim około 50 cerkwi typowych. Cerkiew w Lublinie, o elewacjach z żółtej i czerwonej cegły, mogła pomieścić do 1000 żołnierzy [2, s.229-230]. Podobnie jak inne cerkwie wojskowe wg wzorca inż. F.M. Wierzbickiego, posiadała zwartą bryłę korpusu zwieńczoną od frontu wysoką dzwonicą. Forma jej bryły realizowała znany architekturze cerkiewnej wzorzec „ośmioboku na czworoboku”. Z czworobocznej podstawy dzwownicy wyrastała ośmioboczna wieża z wysokimi otworami w każdej ze ścian, przykryty wysokim ostrosłupowym dachem o cebulastym zwieńczeniu. W dolnej części dzwownicy znajdował się przedsionek, a nad nim pomieszczenie z wejściem na chór, doświetlone od frontu potrójnym oknem.

Z przeciwległej strony korpusu przylegała doń trójdzielna bryła prezbiterium, którą wieńczyła kopuła główna o cebulastym hełmie, osadzona na masywnym ośmiobocznym bębnie. Środkową część prezbiterium – flankowaną niższymi pomieszczeniami pastoforiów – zamykała od wschodu trójboczna absyda z trzema oknami.

Charakterystyczna silnie linearna kompozycja cerkiewnej bryły wynikała z istnienia mocno wydłużonego korpusu oraz braku kopuły głównej nad naosem, wskutek przesunięcia jej aż nad sanktuarium. Ujawniała się ona również w podłużnym rozplanowaniu wnętrza świątyni. Przywołany rzut świątyni (Il.1) pokazuje, że kompozycja ta rozwijała się wzdłuż osi

wschód–zachód. Biegła ona, począwszy od zewnętrznych schodów i przedsionka, poprzez wydłużony prostokątny naos, pierwotnie wspomagana schodami solei z amboną i carskimi wrotami ikonostasu i kończyła swój bieg w części ołtarzowej. Zachowana została przy tym, tradycyjna dla świątyni prawosławnej, trój-dzielna struktura wnętrza, w której wyraźnie zarysowuje się podział na narteks, naos oraz sanktuarium. Zastosowany został również ważny dla tradycji prawosławia trójpodział sanktuarium na „święte świętych” oraz flankujące je pastoforia: północne prothesis i południowy diakonikon.

Pierwszych poważnych zmian w bryle dawnej cerkwi wojskowej Ikony Matki Bożej Gruzińskiej w Lublinie dokonano w latach 1927–1932, w związku z jej adaptacją na potrzeby garnizo-nowego kościoła rzymskokatolickiego. Przebudowy dokonano według planów opracowanych przez por. inż. W. Wojciechowskiego [4]. Nie porzeczono, jak miało to miejsce w przypadku kilku innych cerkwi wojskowych, na pozabawieniu bryły elementów i detali architektonicznych charakterystycznych dla świątyń prawosławnych. Zmieniona została gruntownie pierwotna szata zewnętrzna świątyni (Il. 4.). Dokonano również zmian w strukturze przestrzenno–liturgicznej wnętrza, które podyktowane były potrzebą reorganizacji prezbiterium w związku ze zmianą konfesji. Dokonane w bryle przekształcenia obrazują przywołane rysunki – plan i przekrój cerkwi z naniesionymi graficznie późniejszymi przekształceniami bryły (Il. 1 i 2.).

O tożsamości pierwotnej architektury konwertowanej świątyni w jej formie zewnętrznej, w ocenie autorki, świadczyły przede wszystkim: forma kopuły i jej zwieńczenia, kompozycja bryłowa prezbiterium oraz forma wieży dzwoniczej i jej zwieńczenia. Przekształcenia właśnie tych rozwiązań i elementów poddano niżej analizie.

Bryłę dawnej cerkwi pozbawiono obu form wież. Kształt dzwownicy przekształcono zastępując ośmioboczną wieżę czworo-

boczną bryłą, przykrytą dachem w formie schodkowego wyniesienia, zwieńczonym kulą z sygnaturą krzyża. Nadal widoczne są z poziomu II kondygnacji wieży dolne fragmenty pendentywów. Z kolei miejsce po rozebranej masywnej wieży z kopułą główną przykryto trójpołaciowym zadaszeniem, stanowiącym przedłużenie dachu korpusu.

Jak wspomniano, z bryły usunięto elementy stylistyczne charakterystyczne dla prawosławnych obiektów sakralnych: kokoszniki, trójarkadowe szczyty wieńczące ryzality wejść bocznych oraz sygnaturki z cebulastymi kopułkami. Została ona pozbawiona dawnych ceglanych dekoracji i otynkowana. Z pewnością istotną modyfikacją było przekształcenie elewacji świątyni poprzez podwyższenie ich o attykę, co znacznie zmieniło proporcje obiektu postrzeganego z zewnątrz. Attyka ta otrzymała w elewacjach bocznych arkadowe otwory, rozmieszczone w osiach otworów okiennych korpusu. Od frontu zaś została zintegrowana z nowym portalem, łącząc się z jego ryzalitami, które flankują wejście główne do świątyni i okno pierwszej kondygnacji dzwonnicy. Z wejść bocznych wówczas zrezygnowano na rzecz otworów okiennych, którym nadano nowe kształty.

Na przestrzeni lat wprowadzano kolejne zmiany w bryle świątyni. Uszkodzoną w czasie II wojny światowej wieżę dzwonnicy odbudowano, nadając jej zwieńczeniu nową formę. Kulę zastąpił ostrosłupowy hełm. Istotnym późniejszym przekształceniem było rozebranie pierwotnej absydy i zamknięcie prezbiterium płaską ścianą. W pomieszczeniu dawnego prothesis, przylegającym od strony północnej do prezbiterium, wschodnie okno przekształcono w otwór drzwiowy, dostępny z zewnątrz poprzez dostawione schody. Ponadto w elewacji południowej wykuto dwa wejścia boczne do nawy świątyni, ulokowane w osiach jej drugiego i czwartego otworu okiennego.

Bryła świątyni jest obecnie otynkowana i pomalowana w kolorze brzoskwiniowym, zaś listwy ozdobne, wprowadzające geometryczny podział elewacji na pion i

poziomy, pomalowane zostały na kolor biały (Il.5 i 6).

Podczas prowadzonych badań analizie poddano również przekształcenia, jakich dokonano w strukturze przestrzenno-liturgicznej wnętrza lubelskiej świątyni. Największą uwagę poświęcono tym elementom i rozwiązaniom, które stanowiły o tożsamości jej pierwotnego rozwiązania. Badano zatem późniejsze przekształcenia przestrzeni podkopułowej kopuły głównej, przekształcenia przegrody ołtarzowej (ikonostasu), zmiany podziału struktury wnętrza świątyni oraz ewentualne zmiany w lokacji centrum eucharystycznego i modyfikacje sklepienia nawy.

Konwersja prawosławnej świątyni na kościół rzymskokatolicki wiązała się w pierwszej kolejności z reorganizacją strefy prezbiterium. Dokonane w latach międzywojennych zmiany ukazuje przywołana fotografia wnętrza (Il. 7). Cerkiewny ikonostas zniknął, nie zdołano jednak dotychczas ustalić kiedy dokładnie i w jakich okolicznościach. Podczas przebudowy rozebrana została cerkiewna solea, zaś posadzka prezbiterium i nawy zostały zrównane do jednego poziomu. Kościół garnizonowy wyposażono w trzy ołtarze o rzeźbiarskich formach. Boczne flankują łuk tęczy, zaś ołtarz główny, dostępny czterema schodkami, został dostawiony do retabulum, które zajęło całą ścianę wschodnią prezbiterium.

W związku z rozebraniem cerkiewnej wieży z kopułą główną struktura przestrzenno-liturgiczna świątyni została pozbawiona przestrzeni podkopułowej. Zastąpiono ją sklepieniem w postaci nisko osadzonego płaskiego stropu z otworami wypełnionymi witrażowymi przeszkleniami. Między nim a wspomnianym wcześniej zadaszeniem bryły prezbiterium zachował się fragment oryginalnych polichromii ściennych, przedstawiających postać Chrystusa i Matki Boskiej. Malowidła niszczą z biegiem lat, w roku 2014 widoczny był już niewielki ich fragment [1, s.301]. Z kolei nowe malowidła ścienne, wykonane pod kierunkiem prof. K. Frycza

przez artystów–malarzy S. Cegielskiego i H. Plicha [4], ozdobiły ściany w prezbiterium i nawie.

Balaski – miejsce przyjmowania przez wiernych Komunii Świętej w kościele katolickim – zostały ustawione w linii krawędzi rozebranej cerkiewnej solei. Kazalnica (ambona) zdobiona płaskorzeźbami (Il. 9.) została zbudowana w nawie, między drugim a trzecim otworem okiennym jej północnej ściany. Ponadto kościół wyposażono w chrzcielnicę i organy.

Wzmianka o kolejnym gruntownym remoncie wnętrza kościoła oraz przebudowie jego części frontowej pochodzi z końca lat 90 XX w. [4]. Analizując z kolei współczesny nam wystrój i wyposażenie wnętrza świątyni na pierwszy plan wysuwa się kolejna reorganizacja przestrzenno–funkcjonalna prezbiterium (Il. 8), wynikająca tym razem ze zmian, jakie wprowadzono w liturgii Kościoła katolickiego w czasach po Soborze Watykańskim II. Ołtarz przedsoborowy został szczęśliwie zachowany i pełni funkcję tabernakulum, zaś posoborowy stół ofiarny stanął kilka metrów przed nim, w jego osi. Cała strefa prezbiterium została urządzona na jednym poziomie, na podeście wyniesionym na wysokość trzech stopni. Zatem zarówno ołtarz główny z tabernakulum, jak i stół ofiarny, dostępne są już z tego samego poziomu co nowa kazalnica (ustawiona przed linią łuku tęczowego), miejsce przewodniczenia i pozostałe miejsca siedzące kapłanów i ministrantów. Zachowane ołtarze boczne są dziś dostępne z poziomu drugiego stopnia podestu.

Analizując zmiany wprowadzone w nawie świątyni, warto zwrócić uwagę na jej nowe sklepienie, które nawiązuje formą do pierwotnego, trapezoidalnego (Il. 10). W części zachodniej zostały ustawione na chórze, wspartym na sześciu kolumnach, kościelne organy (Il. 11).

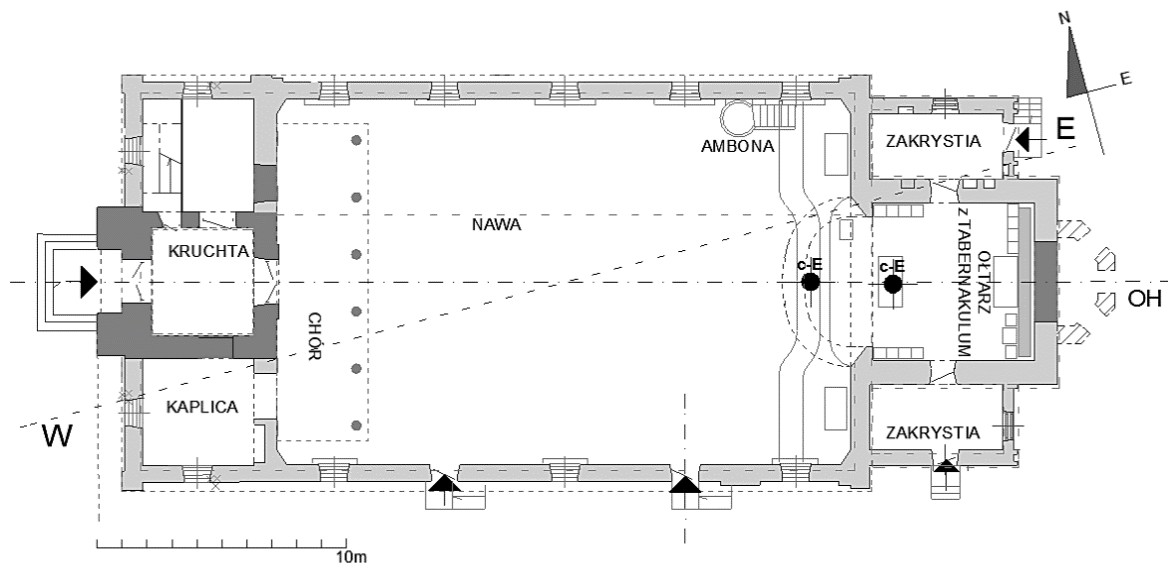
Podsumowując, przeprowadzona analiza przekształceń architektury konwertowanej świątyni w Lublinie wykazała, że zakres i

charakter zmian dokonanych na przestrzeni niemal stu lat doprowadził do zatarcia pierwotnego wyrazu jej architektury. Choć zachowany został pierwotny typ świątyni podłużnej, to jej bryła – bez kopuły, z nową wieżą dzwonnicy, bez absydy wschodniej prezbiterium oraz z podwyższonymi przez attykę ścianami, pozbawionymi detalu – zmieniła całkowicie swoje proporcje i utraciła pierwotny cerkiewny wygląd.

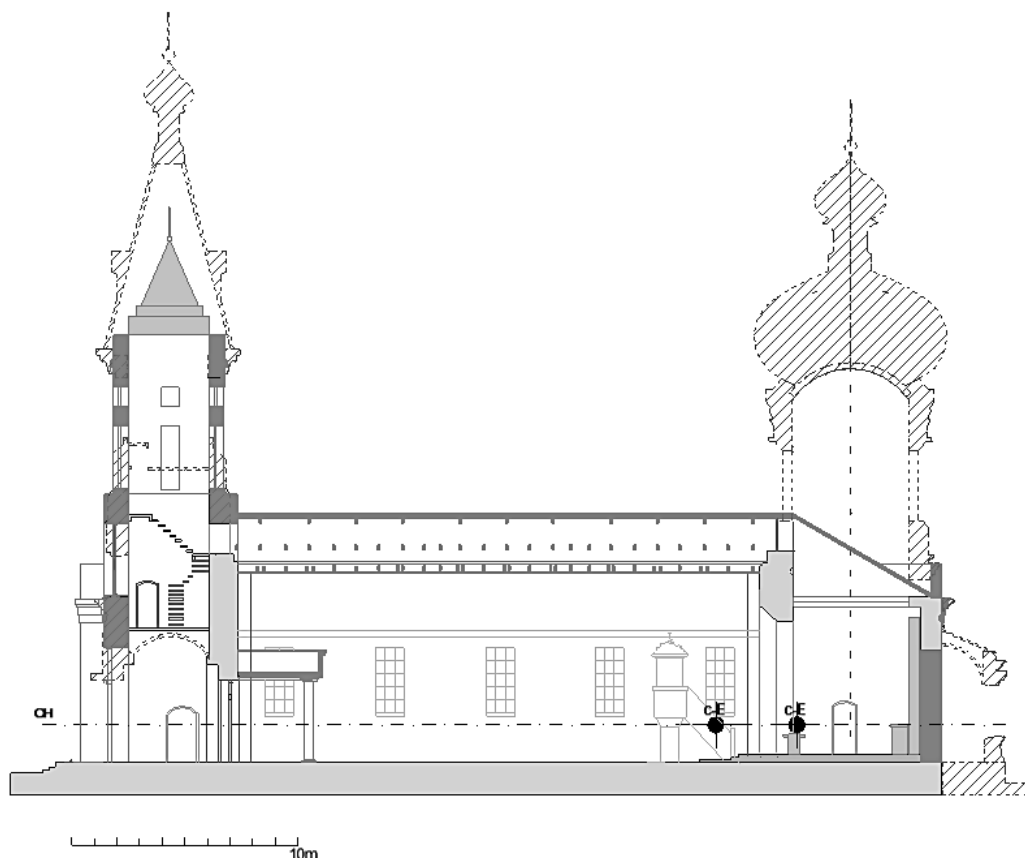
Zmiany zaszły również wewnątrz obiektu, w jego strukturze przestrzenno–liturgicznej. Zachowany został wprawdzie zastany trójpodział prezbiterium (pomieszczenia dawnych pastoforiów są zaadaptowane na zakrystie), jednak pozbawienie części ołtarzowej osi pionowej (wertykalnej) poprzez zastąpienie przestrzeni podkopułowej płaskim stropem naruszyło pierwotną strukturę wewnętrzną świątyni. Z kolei brak ikonostasu i otwarcie tym samym przestrzeni prezbiterium do nawy osłabiło wizualnie pierwotny trójpodział wnętrza obecny w dawnej cerkwi. Nowa organizacja prezbiterium, podyktowana potrzebami liturgicznymi konfesji rzymskokatolickiej, przedsoborowej jak i późniejszej posoborowej, wzmocniła z pewnością dotychczasową – charakterystyczną dla typowych cerkwi wojskowych inż. Wierzbickiego, choć obcą w tradycji prawosławnych świątyń [1, s.203-206] – dominującą linearność wnętrza świątyni.

Bibliografia

1. A. Januszkiewicz, *Architektura murowanych cerkwi wojskowych dawnego Królestwa Polskiego i jej przekształcenia. 1815-2015, rozprawa doktorska, Politechnika Gdańska, Gdańsk, 2016.*
2. G. A. Citovič, *Chramy armii i floty. Istoriko-statističeskoe opisanie, Pjatigorsk, 1913.*
3. W.W. Klawing, *Wojennyje chramy Rosiji, Sankt Petersburg, 2002.*
4. karta ewidencyjna sygn. 286, *Cerkiew garnizonowa prawosławna obecnie kościół garnizonowy parafialny rzymskokatolicki pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie.*

Il. 1. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Lublinie - dawna cerkiew wojskowa św. Ikony Matki Bożej Gruzjińskiej. Plan świątyni z posoborową organizacją wnętrza. Opracowanie: A. Januszkiewicz.
 Oznaczenia: OH- oś orientacji horyzontalnej świątyni; c-E- centrum eucharystyczne świątyni;
 c-O- centrum ołtarzowe

Il. 2. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Lublinie - dawna cerkiew wojskowa św. Ikony Matki Bożej Gruzjińskiej. Przekrój świątyni z posoborową organizacją wnętrza. Opracowanie: A. Januszkiewicz.
 Oznaczenia: OH - oś orientacji horyzontalnej świątyni; c-E - centrum eucharystyczne świątyni;
 c-O - centrum ołtarzowe

Il. 3. Cerkiew wojskowa św. Ikony Matki Bożej Gruzjińskiej w Lublinie. Widok od strony północnej.
Fot. kolekcja A. Sosny

Il. 4. Kościół garnizonowy w Lublinie (dawna cerkiew wojskowa św. Ikony Matki Bożej Gruzjińskiej) po przebudowie w latach 1927-1932
Fot. www.chram.com.pl

Il. 5. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Lublinie (dawna cerkiew wojskowa św. Ikony Matki Bożej Gruzjińskiej). Widok współczesny od frontu.
Fot. A. Januszkiewicz, 2014 r.

Il. 6. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Lublinie (dawna cerkiew wojskowa św. Ikony Matki Bożej Gruzjińskiej). Widok współczesny od strony prezbiterium. Fot. A. Januszkiewicz, 2014 r.

Il. 7. Kościół garnizonowy w Lublinie po przebudowie w latach 1927-1932 (dawna typowa cerkiew wojskowa św. Ikony Matki Bożej Gruzjińskiej). Widok wnętrza w kierunku prezbiterium.
Fot. www.fotopolska.eu/643694,fot.html

Il. 8. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Lublinie (dawna typowa cerkiew wojskowa św. Ikony Matki Bożej Gruzjińskiej). Widok prezbiterium. Fot. A. Januskiewicz, 2014 r.

Il. 9. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Lublinie (dawna typowa cerkiew wojskowa św. Ikony Matki Bożej Gruzjińskiej). Widok ambony. Fot. A. Januskiewicz, 2014 r.

Il. 10. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Lublinie (dawna typowa cerkiew wojskowa św. Ikony Matki Bożej Gruzjińskiej). Widok wnętrza świątyni w stronę prezbiterium. Fot. A. Januskiewicz, 2014 r.

Il. 11. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Lublinie (dawna typowa cerkiew wojskowa św. Ikony Matki Bożej Gruzjińskiej). Widok wnętrza świątyni w stronę chóru. Fot. A. Januskiewicz, 2014 r.

TRANSFORMATION OF ARCHITECTURAL FORMS OF A TEMPLE WHICH WAS CONVERTED INTO A RELIGIOUS BUILDING OF A DIFFERENT CONFESSION - ON EXAMPLE OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH OF IMMACULATE CONCEPTION OF THE BLESSED VIRGIN MARY IN LUBLIN
Janushewich Agnieszka

Determination of the degree of transformation of architectural forms of a temple was the aim of the study. This process was shown on example of the Orthodox military church which was converted into a Roman Catholic church of Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Lublin. The paper presents some aspects of the process of adaptation and transformation of the above mentioned temple into a religious building of a different confession. At the same time it makes an attempt to indicate restoration issues which emerged in this process.

Streszczenie:

Celem przedstawionych w opracowaniu analiz jest ustalenie stopnia przekształcenia architektury świątyni na przykładzie dawnej cerkwi wojskowej konwertowanej na kościół rzymskokatolicki pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Lublinie. Rozpatrywane są przekształcenia tych rozwiązań i elementów, które stanowiły o tożsamości pierwotnej architektury świątyni przed konwersji.

Praca przedstawia wybrane aspekty procesów adaptacji i przebudowy obiektu sakralnego na obiekt kultu religijnego innej niż pierwotnie konfesji, podejmując zarazem próbę zasygnalizowania pojawiających się w tym procesie problemów konserwatorskich.

Поступила в редакцию 19.01.2017 г.

УДК. 728.1(47+57) 313

BÓŻNICA W KOLNIE JAKO PRZYKŁAD REWITALIZACJI ARCHITEKTURY POSYNAGOGALNEJ W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM

Trojnieł P.

dr inż. arch., adiunkt Zakład Architektury Kultur Lokalnych
Wydział Architektury, Politechnika Białostocka

Podjęmowany w niniejszej pracy problem dotyczy dawnego domu modlitwy w Kolnie. Przeprowadzone badania wykazały że obiekt ten jest tzw. Domem Talmudycznym i błędnie był wiązany z projektem synagogi Henryka Marconiego z 1847 roku. W opracowaniu podjęto się także próby rekonstrukcji pierwotnej formy architektonicznej bóżnicy w Kolnie oraz analizy problemów związanych z jej powojenną adaptacją do nowych funkcji.

Zachowany budynek dawnej synagogi w Kolnie mimo swojej skromnej, prostej w wyrazie formy architektonicznej jest obiektem interesującym. Nie jest znana dokładna data budowy tego obiektu. W dostępnych opracowaniach przypuszcza się, że jest to połowa XIX wieku. Z ustaleniem daty budowy wiąże się jeden istotny problem. W większości opracowań istniejący do dnia dzisiejszego obiekt kojarzony i porównywany jest z synagogą (zapewne, główną) w Kolnie, która miała powstać wg opracowanego w roku 1847 projektu Henryka Marconiego. Projekt Marconiego (ryc.1) zachował się jedynie częściowo, jako rysunek elewacji i fragmentu rzutu frontowej fasady. W projekcie tym czytelne są elementy tzw. stylu mauretańskiego, które obecne były także we wcześniejszych projektach synagog tego architekta w Łomży (1832, 1835) i w Warszawie przy ul. Franciszkańskiej (1838). Istotne jest jednak to, że elewacja frontowa synagogi została zaprojektowana jako trójosiowa, z centralnie umieszczonymi drzwiami wejściowymi

obudowanymi rodzajem portalu w stylu mauretańskim, w którym Eleonora Bergman poszukuje reminiscencji głównego wejścia do Alhambry [1, s.110]. Także dwa umieszczone na elewacji wysokie okna zakończone są łukiem podkowiastym, w który, podobnie jak nad głównym wejściem, zaprojektowano podział nawiązujący swym kształtem do gwiazdy Dawida. Jak zaznacza Eleonora Bergman, w swoim podsumowaniu dotyczącym bóżnicy w Kolnie: *nie wiadomo jednak, czy zabudowano ją (synagogę) według projektu Marconiego, z przeróbkami czy też bez nich. Obecnie nie ma śladów wystroju, brak też ikonografii* [1, s.111]. W swoim opracowaniu Małgorzata Dolistowska bezpośrednio łączy projektowaną przez Marconiego synagogę z zachowanym do dnia dzisiejszego budynkiem, opisując go: *w swej zrealizowanej wersji prezentuje bezstylowy, skromny typ dziewiętnastowiecznej bóżnicy, często spotykany w zabudowie małomiasteczkowej północnego Mazowsza i Podlasia* [2, s.23]; a później: *Wynika stąd wniosek, iż pierwotna koncepcja Marconiego nie została zrealizowana, a bóżnica powstała według innego, znacznie mniej interesującego pod względem zastosowanych form projektu* [2, s.27]. Zachowany fragmentarycznie projekt Marconiego jest ostatnim, znanym projektem synagogi w stylu mauretańskim.